

РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА В УКРАЇНІ ЯК ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА КОНФЛІКТУ

***Анотація.** В умовах гібридної агресії Російської Федерації проти України, державна інформаційна політика стала питанням найвищої ваги для дослідників в Україні. Постійний зовнішній інформаційний вплив на Україну, потреба посилення контролю за інформаційним простором в державі та збільшення присутності інформації про Україну в світовому інформаційному просторі повинні вважатися ключовими викликами для державної політики. Враховуючи це, необхідність зміцнення інформаційної політики України стає очевидним, актуальним та невідкладним завданням.*

***Ключові слова.** інформаційна політика, інформаційний вплив, національний інформаційний простір, пропаганда, медіасфера, політика безпеки, ЗМІ, ЄС, НАТО.*

***Annotation.** In terms of hybrid aggression conducted by Russian Federation against Ukraine, state informational policy has become an issue of crucial importance for scientific researchers in Ukraine. Constant foreign informational influence exerted on Ukraine, the need of enhancing control over informational space in the country and growing number of messages and announcements related to Ukraine in international media space should be regarded as key challenges for state policy. Due to the above, necessity of strengthening informational policy of Ukraine becomes obvious, topical and pressing task.*

* кандидат політичних наук, науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

***Key words.** Information policy, information influence, national information space, propaganda, media sphere, security policy, Media, EU, NATO.*

***Аннотация.** В условиях гибридной агрессии Российской Федерации против Украины, государственная информационная политика стала вопросом высокого веса для исследователей в Украине. Постоянное внешнее информационное влияние на Украину, потребность усиления контроля за информационным пространством в стране и увеличение присутствия информации об Украине в мировом информационном пространстве должны считаться ключевыми вызовами для государственной политики. Учитывая это, необходимость укрепления информационной политики Украины становится очевидным, актуальным и неотложным заданием.*

***Ключевые слова:** информационная политика, информационное воздействие, национальное информационное пространство, пропаганда, медиасфера, СМИ, ЕС, НАТО.*

Постановка проблеми. Питання формування державної інформаційної політики, в час коли Україна перебуває у стані «гібридної» неоголошеної війни, стало дуже актуальним напрямком наукових досліджень в Україні. Зовнішня політика держави має формуватися і здійснюватися максимально узгоджено з політикою безпеки – як у внутрішньому її вимірі, так і в регіональному і глобальному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи з того, що питання зовнішнього інформаційного впливу та пропагандистської діяльності доводить свою актуальність та необхідність першочергового його вирішення, при підготовці даної статті були використані напрацювання вітчизняних науковців, що досліджують даний напрямок, а саме: Дубова Д.В., Ожевана М.А., Є.Ю., Пархоменка С., Федорова Ю., Ярощука О.В., Цимбалюка В.С. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Україна перебуває у стані «гібридної» неоголошеної війни. За таких умов зовнішня політика держави має формуватися і здійснюватися максимально узгоджено з політикою безпеки – як у внутрішньому її вимірі, так і в регіональному і глобальному. Ефективні реформи та продуктивна повсякденна діяльність держави, саме це є передумовою та запорукою як зміцнення безпекових можливостей України, так і посилення її міжнародної підтримки.

Формулювання цілей статті. В статті теоретично обґрунтовано та проаналізовано важливе значення ефективної інформаційної політики держави, її євроінтеграційного напрямку, висвітлено аспекти зовнішнього інформаційного впливу та пропагандистської діяльності Російської Федерації щодо України, її основні аспекти та ресурси.

Виклад основного матеріалу. Протягом усіх років незалежності в країні так і не було вибудовано системної інформаційної політики. Україна ніколи не приділяла інформаційній проблематиці стільки уваги, скільки їй приділяли США та Росія. Відповідно не була сформована своя теоретична, наукова, а відтак і правова бази, які б стали основою для формування державної інформаційної політики, в тому числі й безпекової, відсутні конкурентні аналітичні розробки та серйозні дослідження. Не сформована власна школа науковців і дослідників (у тому числі й медіадослідників) з цієї проблематики. Ті праці та наукові розробки, які існують, здебільшого або втратили свою актуальність, або відірвані від реалій і неможливо застосувати на практиці. У владі відсутні кадри, здатні системно осмислити весь комплекс завдань, які стоять перед державою в контексті захисту власних інформаційних інтересів.

Сьогодні український політикум хибно звужує питання інформаційної політики до медіасфери. Основні рішення, які парламент та уряд приймають задля протидії інформаційній російській агресії, обмежуються полем ЗМІ. Інформаційний простір України залишається обмеженим у питаннях як зовнішнього так і внутрішнього вектору держави. За словами журналіста,

юриста-міжнародника Ярощука О. потрібно, щоб про нашу країну знали і хотіли знати більше. Наша інформаційна політика не має бути агресивною, як російська, а інформативною, цікавою, повчальною, потрібна більша медійна присутність України за кордоном [1].

В дослідженні «Україна 2015-2016. Випробування реформами», в якому наведено аналіз розвитку країни за вищевказані роки, наводиться огляд та дається оцінка щодо основних процесів у внутрішній, зовнішній політиці України, оцінка економічного розвитку, соціально-гуманітарної сфери. Також наводяться результати досліджень громадської думки із найбільш актуальних для країни і народу питань. Реформи, які проводила українська влада, отримали переважно негативний відгук. По жодному з пунктів їх оцінка не перевищила 5-и бальної позначку 10-и бальної шкали. Абсолютна більшість громадян зазначила, що реформи або ніяк не вплинули, або негативно вплинули на їх особисте становище.

У зовнішньополітичній площині більшість громадян підтримує курс країни на вступ в ЄС і НАТО. За результатами дослідження проведеного у травні 2017 року Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) щодо готовності населення проголосувати за вступ до ЄС, було віддано 69% голосів, проти 31%. Думки населення щодо бажаного курсу зовнішньої політики, попри деякі коливання, протягом останніх двох років лишаються практично незмінними. Вступ до НАТО б підтримали 41% жителів України та проголосували б за вступ України до НАТО, 32% - проти; решта 27% не визначилися, або не стали би брати участь у такому референдумі. Якби відбувся референдум щодо вступу України до НАТО у 2017 році, і у голосуванні взяли участь усі ті, хто визначився зі своїм вибором, явка становила би близько 73%, а голоси учасників розділилися б таким чином: 56% - за вступ України до НАТО, 44% - проти. Як зазначається у дослідженні, найбільш слабкою ланкою залишається державна інформаційна політика. Запровадження іномовлення, прийняття законів про суспільне телебачення та радіомовлення та про роздержавлення ЗМІ є недостатніми

кроками, в тому числі для ефективного опору російській інформаційній агресії [2].

Агресор продовжує використовувати проти України активні форми інформаційно-психологічного впливу та відверту пропаганду з метою консолідації власного населення, дестабілізації внутрішньої ситуації в нашій державі, а також «легітимізації» своїх агресивних дій на зовнішній арені.

В період з грудня 2013-го по березень 2015-го одними з найважливіших чинників інформаційних процесів в Україні були жорсткий пресинг з боку російської пропаганди, збройний конфлікт із Російською Федерацією та окупація частини території України. Щоб досягти своїх військових, політичних та економічних цілей в Україні Росія вдавалася до різних стратегій інформаційного впливу на окуповані території й території, контрольовані українським урядом. Результативність такого впливу в Україні забезпечили такі чинники, як належність значної частини українських громадян до російського ментального, культурного та міфологічного поля, розвинута мережа проросійських агентів впливу та домінування Росії в інформаційному (та медійному) просторі України. Для поширення пропагандистських меседжів Росія використовує передусім власні ЗМІ, соціальні мережі та медіа, створені на окупованих територіях. Ці канали орієнтовані на різні аудиторії, відтак контент та інтенсивність пропаганди в них відрізняється.

Російська пропаганда в Україні забезпечує інформаційні та соціально-психологічні умови для реалізації військових, економічних та політичних цілей Росії в умовах збройного конфлікту. Для цього активно використовується дезінформація, мова ненависті, навішування ярликів, викривлення фактів історії й сучасності та інші методи пропаганди та маніпуляції масовою свідомістю [3]. Найчастіше громадяни оцінюють відносини України і Росії як ворожі, у травні 2017 року Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів всеукраїнське опитування громадської думки щодо проблем, що турбують українців. Як показав

результат дослідження, абсолютна більшість опитаних (72%) занепокоєна війною на Сході України. Війна на Сході України відносно більше турбує жителів Західного (75%) та Східного регіонів (82%), ніж жителів Центрального (68%) та Південного регіонів (65%). Занепокоєність війною порівняно з 2016 роком зросла у Східному регіоні та дещо знизилась у Центральному регіоні [4].

На думку громадян, головними причинами російсько-українського конфлікту є намагання України вийти з-під впливу РФ, неприйняття Росією євроінтеграційного курсу України, неприйняття РФ України як самостійної, суверенної держави з незалежною зовнішньою політикою, загроза для Росії можливого вступу України до НАТО. Усі вони пов'язані з однією інтегральною причиною – Росія розглядає Україну як сферу свого впливу, її незалежність – як «тимчасове» та «ненормальне» явище і протидіє спробам України вийти з-під цього впливу, застосовуючи весь спектр методів – від економічного тиску до воєнних дій проти України та підтримки терористичних організацій на її території. Лише незначна частина опитаних (7%) вважають, що причиною російсько-українського конфлікту є порушення прав російськомовного населення на Сході України. Як відомо, ця причина називається російським керівництвом та підконтрольними йому ЗМІ як головна причина української кризи [5].

За даними дослідження Київського міжнародного інституту соціології проведеного у вересня 2016 року ставлення населення України до Росії майже не змінилося, а ставлення населення Росії до України стало гіршим за останні півроку. Якщо в Україні кількість тих, хто добре ставиться до Росії за 5 місяців зменшилося на 2 відсоткових пунктів, що статистично незначуще (42% у травні та 40% у вересні), то в Росії за той самий період – на 13 відсоткових пунктів (39% у травні та 26% у вересні). Порівняно з травнем 2016 р. в Україні збільшилася кількість тих, хто бажає закритих кордонів та митниць з Росією (було 44% стало 48%). В Росії теж за цей період

збільшилася кількість тих, хто бажає закритих кордонів та митниць з Україною (було 36% стало 39%).

Порівняно з травнем 2016 р. кількість українців, негативно налаштованих до Росії збільшилася на 3 процентних пункти (з 43% у травні до 46% у вересні). Серед росіян кількість негативно налаштованих до України становить 56% у вересні, що на 9 відсоткових пунктів більше ніж у травні (було 47%). А кількість українців, позитивно налаштованих до Росії збільшилася лише у Південному регіоні (з 54% до 58%). В усіх інших регіонах ця кількість зменшилася: У Західному – з 28% до 26%, у Центральному – з 39% до 35% та у Східному – з 50% до 47%. Порівняно з травнем 2016 р. кількість українців, негативно налаштованих до Росії зменшилася лише у Південному регіоні (з 32% до 27%). В усіх інших регіонах ця кількість збільшилася: у Західному – з 61% до 63%, у Центральному – з 46% до 51% та у Східному – з 28% до 32% [6].

У суспільстві немає єдності щодо ставлення до російської агресії. Питомий відсоток громадян тією чи іншою мірою поділяє міфи й переконання, створені й інспіровані Кремлем. Особливо складна ситуація на півдні України, де великий відсоток російськомовного населення перебуває у світоглядній системі координат, близькій до російської. Ведучи дискусії про російську пропагандистську діяльність в Україні, потрібно розуміти, що інструменти впливу на громадську думку виходять далеко за часові рамки нинішнього конфлікту. Частково це явище можна пояснити кризою ідентичності, через яку народ страждав після розпаду Радянського Союзу. До того як спалахнули перші сутички три роки тому, у південних і східних районах значна частина населення (до 10%) відчувала себе частиною СРСР, а не України. Це говорить про те, що державі потрібно спрямувати свої зусилля на зміцнення почуття національної ідентичності. Сьогодні, державна політика є неефективною і слабкою. Намагання держави можна описати, скоріше, як розробку стратегічних документів, які можуть запрацювати лише у перспективі (проте паралельно, необхідні інші дії вже сьогодні). Й надалі

потрібно працювати над: аналізом суспільних настроїв та очікувань; підходом у визначенні ризиків національній безпеці; сортуванні посилу на потреби відповідної аудиторії; врахуванні практичного виміру політики та відсутності оперативної реакції на поточні виклики; координації роботи з ключовими каналами комунікації - найбільш рейтинговими телеканалами і т.д., Замовчування чи невизнання владою цих ризиків, очевидним чином працюватиме лише на збільшення напруги в суспільстві.

Для Росії пропаганда є надзвичайно важливим й ефективним інструментом російської політики як в Україні так і Європі, яка забезпечує: а) пом'якшення характерного для європейського політичного дискурсу негативного сприйняття путінського режиму і його неприйнятної поведінки на міжнародній арені; б) виправдання агресії Росії проти України; і з цією метою, зокрема, можливість переконувати європейські еліти і громадську думку в тому, що ... Україна є державою, що не відбулася, яка не має жодних шансів на виживання без Росії; що хороші відносини з Росією набагато важливіші для Європи, ніж підтримка незалежності України і її європейського вибору; в) запобігання нових, скасування або, принаймні, пом'якшення нинішніх економічних санкцій проти Росії; г) можливість переконання європейських політичних, економічних і наукових еліт, а також загальноприйнятої думки в тому, що Москва має право і їй має бути дозволено домінування над пострадянськими державами; д) розкол європейської та трансатлантичної солідарності.

Російська зовнішньополітична пропагандистська машина складається з цілого ряду державних органів, що фінансуються державою інформаційних агентств та засобів масової інформації; приватних і напівприватних фондів, включаючи й ті, що пов'язані з Російською Православною Церквою МП (далі РПЦ МП) і великими економічними суб'єктами; державних корпорацій; деяких топових олігархів; наукових центрів, що фінансуються як за рахунок уряду, так і з приватних джерел. Загальну координацію російської зовнішньополітичної пропаганди, включаючи виділення коштів, здійснює

Управління з зв'язків з громадськістю і масових комунікацій Адміністрації Президента, департамент інформації і преси МЗС РФ; провідні діячі з політичних кіл, пропагандистських агентств і ЗМІ; інші російські медіа та політичні діячі, які мають хороше розуміння західного політичного мислення, які займаються формулюванням основних зовнішньополітичних пропагандистських установок і директив.

Інша група російських політичних і медіа-діячів, а також високопоставлених експертів, що беруть участь у формуванні і реалізації основних зовнішньо-пропагандистських установок і аргументів складається з осіб, що мають репутацію ліберально налаштованих і навіть роблять вигляд, що знаходяться в опозиції до режиму Путіна. Серед них є вчені, пов'язані з Фондом Горчакова і Російською радою з міжнародних справ, кілька інститутів Російської академії наук: Інститут світової економіки і міжнародних відносин (ІСЕМВ), Інститут США і Канади РАН, Інститут Європи; а також ряд провідних журналістів, наприклад, головний редактор «Ехо Москви» Олексій Венедиктов та головний редактор «Независимой газеты» Костянтин Ремчуков. Вони розробляють аргументи, які, на їхню думку, можуть бути прийняті в західних правлячих елітах і наукових спільнотах. Основним і найбільш ефективним інструментом орієнтованим на широку аудиторію за кордоном зовнішньополітичної пропаганди Росії є Міжнародне інформаційне агентство «Росія сьогодні». Воно включає в себе колишнє інформаційне агентство «РИА Новости», телевізійну мережу RT, раніше відому як Russia Today, і міжнародну службу «Радіо «Голос Росії». Мережа RT як і раніше є єдиним в Росії офіційним інструментом пропаганди, що має прямий доступ до іншомовної масової аудиторії за кордоном, і таким чином, має велике значення для Москви.

Звертаючись до широкої громадськості, російська пропаганда намагається не тільки захищати політику Путіна, а й сіяти сумніви, плутанину і скептицизм у західних урядах, ЄС, НАТО стосовно цінностей і перспектив глобалізації [7].

Дезінформаційна кампанія проти України має різноманітні методи, вона адаптує свої новини під різні аудиторії, будь то схід України чи Західна Європа. Росія готова повністю фабрикувати історії, з використанням фото-і відеоматеріалів для своїх потреб. Її пропаганда дедалі більше поширює переконання про неспроможність України бути незалежною державою; про нездатність українських еліт керувати країною; про незворотність повернення назад до складу Росії. За дослідженням Детектор Медіа щодо інформаційного впливу Кремля [8], доведено, що упродовж 2015–2017 років тривала робота з ескалації всіх можливих (латентних і потенційних) конфліктів в українському суспільстві. Це, наприклад, культивування ненависті до мешканців Донбасу та Криму. Кремль активно культивує протестні настрої серед громадян. Агенти кремлівського впливу активно використовують помилки чинної влади для нагнітання антиурядових настроїв. На порядку денному регулярно виринає «третій Майдан» — чергова примусова зміна влади в країні (але цього разу з набагато більш катастрофічними для державності наслідками). Приводами стають економічні проблеми, високі тарифи, недостатньо активні військові дії тощо. Таким чином для досягнення цілей Кремля мобілізуються не лише симпатичні Росії, а й соціально вразливі прошарки населення й радикалізовані патріотичні групи.

У 2015–17 роках ключовими агентами російського інформаційного впливу були бізнесово-політичні групи, що підтримують агресора. Саме вони контролюють діяльність політичних партій та володіють потужним медіаресурсом. Інформаційна політика Кремля щодо окупованих територій полягає в їхній повній ізоляції від медійного простору України й легітимізації відторгнення цих територій. У кримських медіа спостерігається ігнорування теми України як чогось, що вже не стосується Криму, подібний дискурс спрямований на те, щоби громадяни відчували себе повноцінними громадянами РФ і забули про свою належність до України. У східній окупованій зоні, навпаки, демонізація України, українців, українських

Збройних сил є важливою складовою дискурсу. Україна демонструється як царина хаосу, свавілля фашистів, зубожіння й деградації народу; така реальність має лякати громадян і підкреслювати «успіхи молодих республік». На окупованих територіях особливо сильним є вплив кремлівських наративів, створених у першу чергу для самих громадян РФ: ностальгія за тоталітарним минулим; глорифікація Сталіна й перемоги в Другій світовій війні; культ особи Путіна; міф про «фашистів»; обґрунтування прав Росії на геополітичне лідерство; мілітаристські та імперіалістські ідеї; гомофобія, традиціоналізм; антиамериканські та антиєвропейські настрої. Під дією цих наративів опиняються й мешканці решти України, споживаючи російський новинний і розважальний контент.

Висновки. Залишається безліч проблемних питань, які вимагають окремого аналізу, одне з них - спосіб боротьби з центрами пропаганди: сайтами і організаціями, що легально поширюють сумнівну інформацію. Західне співтовариство і Україна ще далекі від того, щоб зробити протидію російській пропаганді системною, технологічно налагодженою та ефективною, адже кремлівський пропагандистський апарат створювався десятиліттями. Діалог нашої держави з Заходом має бути нерозривним та системним, потрібно якомога більше використовувати потенціал міжнародних організацій, міжнародних конференцій, лекцій, виставок і т.д., для того щоб напрацювати реальні та системні дії проти щоденної пропаганди РФ. Потрібно постійно посилювати інформаційний тиск на Росію, як в середині нашої держави, так і за її межами.

Список використаних джерел

1. Інформаційний простір України за останні два роки пройшов перевірку на цілісність [Електронний ресурс]. / Ярощук О. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/oleksandr-yaroshhuk-informatsiyniy-prostir-ukrayini-za-ostanni-dva-roki-proyshov-perevirku-na-tsilisnist/>

2. Пархоменко С. Україна 2015-2016 рр. цифри, факти, перспективи [Електронний ресурс]. / Пархоменко С. – Режим доступу: <http://ukrnationalism.com/publications/1835-ukraina-2015-2016-rr-tsyfry-fakty-perspektyvy.html>

3. Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії. [Електронний ресурс]. // Аналітичний звіт. – К.: Телекритика, 2015. – 77 с. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/analitichniy_zvit_t_protidiya_rosiyskiy_informatsiyniy_agresii_spilni_zusillya_zadlya_zakhist_demokratii/

4. Які проблеми турбують українців. Київський міжнародний інститут соціології [Електронний ресурс]. / Ліана Новікова. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=702&page=2>

5. Національна безпека і оборона. – Вип. №8-9. – Центр Разумкова. – 2015. – с. 28–30

6. Як змінилося ставлення населення України до Росії та населення Росії до України. [Електронний ресурс]. – Київський міжнародний інститут соціології – 2015. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=652&page=1>

7. Федоров Ю. «Hybrid» War a la Russe: «Гибридная» война по русски. – К.: ТОВ «Бізнесполіграф», 2016. – 258 с.

8. Індекс інформаційного впливу Кремля соціології. Спільний звіт за результатами дослідження [Електронний ресурс]. / Детектор Медіа. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/content/files/dm_iik_ukr_pravka-compressed.pdf